

„VÁLEČNÉ ZPRAVODAJSTVÍ BEZ MRTVOL JE JAKO ŠTRŮDL BEZ JABLEK...“

rozhovor s redaktorem Zahraniční redakce ČT Michalem Kubalem

Ptali se Zuzana Šimůnková a Václav Štětka

Jedenáctým zářím loňského roku se agenda domácích i světových médií výrazně změnila. Jestliže před tímto datem byla válečná tematika pravidelnou, nicméně periferní součástí každodenní mediální reality, v podzimních a zimních měsících bezkonkurenčně ovládla první stránky novin a časopisů i titulky televizního a rozhlasového zpravodajství. Právě televize přitom v zobrazování "světového boje proti terorismu" sehrála zvláštní úlohu — nejenže v přímém přenosu zaznamenala teroristický útok na druhou věž Světového obchodního centra a následující události včetně začátku odvety Spojených států proti Afghánistánu. Jejím prostřednictvím si také zneprátené strany skutečně či virtuálně vyhlášovaly válku, ať už se jednalo o státnické projevy amerického prezidenta George Bushe či vůdcovská poselství Usámy bin Ládina. Televize, jako už poněkolidkaté v posledním půlstoletí, vstoupila do války. Rozhodli jsme se proto podrobněji prozkoumat mechanismus tvorby konkrétních zpravodajských sdělení v televizi, tak jak jej vnímá jejich autor — reportér na místě konfliktu.

Pro redaktora zahraniční redakce České televize Michala Kubala (ročník 1976) byla oblast Pákistánu a Afghánistánu, odkud mezi zářím a listopadem 2001 odvysílal na tři desítky reportáží, dalším působištěm po předchozích zkušenostech z Balkánu, zejména Bosny a Hercegoviny (únor 1999), Makedonie (březen a srpen 2001) a Kosova (poprvé červen 1999), ale i z Afriky (Etiopie a Džibuti, květen 2000). Jeden z nejmladších a podle kolegů zároveň nejzodpovědnějších reportérů z krizových oblastí studuje v současné době magisterský cyklus oboru žurnalistika na Fakultě sociálních věd UK, kde píše diplomovou práci na téma "Role kosovského konfliktu ve vývoji informační války".

Michale, jste zpravodaj České televize z krizových oblastí a několikrát jste systematicky zpracovával válečný konflikt — co vás vede právě na tyto cesty, a ne například do zemí Evropské unie?

Není za tím nějaká touha po krvi, ale spíš mi to přijde zajímavější tematicky, ne tolik nudné jako třeba Evropská unie. Na téhle práci je zajímavé, že lidé, se kterými točíme, jsou v situacích, s nimiž se v zemích EU nepotkají, a musí jednat vyostřeněji, než by se chovali za normálního života.

Na podobné cesty jste začal jezdit poměrně brzo, i teď jste vlastně dost mladý reportér na to, co jste už všechno zažil. Inspiroval vás k tomu nějaký novinářský vzor, anebo jste měl pocit, že je to dobrodružství?

Dobrodružství tam určitě hrálo nějakou roli, vzpomínám si, že když jsem jel poprvé do Bosny, měl jsem z toho oči navrch hlavy, a přitom to byla země, kde v té době už čtyři roky nebyla válka. Ale ty dobrodružné aspekty ustupovaly tím víc dozadu, čím více zkušeností člověk nabýval. Jsou obrovské rozdíly mezi tím, jak jsme se chovali na začátku v těch prvních měsících, když jsme jezdili do Kosova, do Bosny nebo když jsme byli v Albánii, a tím, co jsme třeba teď dělali v Afghánistánu. Ale celkově si myslím, že jsem neprošel nějakým vyloženým zlomem, kdy bych si řekl: tak a teď chci dělat válečné zpravodajství. Samozřejmě člověk sledoval BBC, CNN, ale že by se v noci probouzel s tím, že chce být další Christine Annepourová, to tedy ne.

Počítáte při práci v místě konfliktu se všemi riziky, která se zde mohou vyskytnout? Dá se spolehlivě dopředu říct, že někde to bude bezpečné a někde půjde "o krk"?

To jde hrozně špatně odhadnout. Například v Afghánistánu, když jsme jeli z Pákistánu do Kábulu — tam jsme se museli dostat, protože to bylo jediné místo, odkud bylo možné posílat materiály —, projely před námi cestou z Jalalabádu do Kábulu desítky lidí, novinářů. Ale den před námi měl další konvoj, už asi pátý, smůlu, že ho zastavili arabští ozbrojenci a asi čtyři lidi popravili. My jsme se to dozvěděli už v Pákistánu, říkali nám, že tam zastřelili i italskou novinářku Marii Grazii Cutuliovou. Byla to žena, která do té oblasti pravidelně jezdila, každý rok tu strávila nejméně tři měsíce. Dalo by se proto říct, že se opravdu vyzná, že nepůjde do zbytečného nebezpečí, přesto tam ale umřela. To je doklad toho, že nikdy nelze předvídat úplně všechno. Ti lidé udělali to, co desítky kolegů před nimi, ale oni prostě měli smůlu...

Tehdy se přece spekulovalo o tom, že zemřela kvůli svému článku o nálezu ampulí sarinu na základně Tálibánu...

Nevím, nám se to nepodařilo ověřit. Zkoušeli jsme ty ampule taky najít, ale nedostali jsme se do míst, kde v tu chvíli snad byly. Bylo to směrem na Tora Bora, což jsme ještě nevěděli, ale dostali jsme se do oblasti, kde byli už neznámí ozbrojenci, a naše ozbrojená ochrana nám říkala, abychom tam nejezdili, protože to je už nebezpečné. Den po tom, co jsme tam byli, tu oblast začali bombardovat Američané. Každopádně je to příklad situace, kterou nelze odhadnout.

Jak se v této souvislosti díváte na názor, že by novináře měla chránit spojenecká armáda? Nakolik by se vůbec měli vojáci postarat o bezpečnost novinářů? Když před dvěma lety zastřelili v Kosovu dva reportéry magazínu Stern, v Německu se pak ozývaly hlasy, že byli špatně chráněni...

Já si myslím, že to rozhodně není povinnost armády. Třeba když jsme chtěli točit o českých vojácích, jak patrolují na hranicích mezi Srbskem a Kosovem nebo na administrativní hranici, tak jsme s nimi museli spolupracovat, pohybovat se s nimi. Ale nikdy to nefunguje tak, že by ochrana novinářů patřila k povinnostem vojáků. Vždycky je tu riziko. Někdy se stane, že nám poskytnou ochranu, že nás někam vezmou, že nám něco umožní, ale ještě se mi nestalo, že by nás někdy provázeli, ať v Kosovu nebo v Makedonii, že by s námi jezdila ozbrojená ochrana vojáků NATO nebo kohokoliv.

Co se týče vaší zpravodajské práce, kam až byste byl ochoten zajít, abyste měl výbornou reportáž? Byl byste třeba ochoten jít pod ochranu armády, i s tím, že oni by cenzurovali vaše informace, anebo naopak na vlastní pěst, s průvodcem...?

Záleží na tom, co je cenzurovaná informace. Je cenzurovaná informace, když vím, že začne operace Pouštní bouře, a že to začne ne úderem na střed, ale obchvatem? Je to cenzurovaná informace, když to nezveřejním, anebo je to ohrožení bezpečnosti těch vojáků, kteří tam jdou? Tady je hrozně tenká hranice — kdy je to cenzura a kdy je to ochrana bezpečí vojáků. Právě kolem tohoto se točí celý problém vztahu médií a armády od Vietnamu až doteď.

Řekněme, že cenzurovaná informace je informace účelově upravená, tak, aby splnila záměr toho, kdo ji upravuje.

Tak to jednoznačně ne, já si myslím, že tohle není cenzura, tohle je už propaganda. Cenzurovaná informace je taková informace, která obsahuje podstatnou část pravdivou, to znamená je to informace, která není úplná, nicméně není zkreslená natolik, aby se změnilo její vyznění. Pokud by byla cenzurovaná tímhle způsobem a byla by to situace, že bych měl šanci dostat se k exkluzivnímu materiálu, ale musel bych konzultovat s vojáky, co z toho můžu použít a co ne, tak do toho samozřejmě půjdu. S tím, že si myslím, že nejen já, ale ani

nikdo jiný by se nenechal dotlačit do té situace, že by odvyšoval to, co by mu napsal Press Officer, tiskový mluvčí armády. To rozhodně ne.

Pokud by to byla cenzura taková, že by se zatajilo jenom několik detailů, které by ohrozily bezpečnost vojáků, ale zároveň by se jejich vynecháním nezměnila podstata zprávy, tak jasně. Ale bránil bych se tomu nazývat to cenzurou, americká armáda tomu říká "security review". To spočívá například v tom, že v reportáži o speciální jednotce, připravující se k akci proti nepříteli, chybějí informace o přesné poloze jejich základny.

Mohl byste srovnat ta místa, kde jste působil jako zpravodaj, podle jejich nebezpečnosti pro novinářskou práci?

Afgánistán se dost liší od Evropy — Kosova, Albánie —, kde když někdo zabije západního novináře, tak s tím má velké problémy a poškodí si image na hodně dlouho. Samozřejmě to jde vždycky navléknout tak, že onen novinář zahynul někde uprostřed bojů, a strany se pak navzájem obviňují z toho, že to byla ta druhá. Nicméně si myslím, že v tomhle srovnání byl Afgánistán mnohem rizikovější, a lidé kteří prošli i Vietnamem a vším ostatním po něm, říkali, že nikdy nezažili nic takového jako v Afgánistánu, kde během dvou týdnů umřelo osm lidí z řad novinářů. Z toho jenom tři v relativně bojové situaci.

Což v té době převyšovalo počet padlých spojeneckých vojáků...

...navíc to všechno bylo provedené tak, že novináři tam byli bráni jako snadno sestřelitelní reprezentanti západní kultury. Ve chvíli, kdy se spustila klasická saddámovská snaha postavit proti sobě nevěřící a muslimy, to znamená islám a zbytek světa, tak my jsme symbolizovali Západ, který tam infiltruje, a navíc poměrně snadno dosažitelný Západ. Takže tam byli takhle popraveni čtyři lidé. Můžeme se bavit o příčinách dalších úmrtí; jeden člověk byl zastřelen ve chvíli, kdy mu rabovali dům, to byl švédský kameraman, a tři lidé zahynuli takovým zvláštním způsobem, možná trochu ospravedlnitelným, protože jeli na obrněném transportéru Severní aliance, čímž se určitým způsobem stali legitimním cílem. Pak jsem viděl ty záběry — ten člověk, co přežil, měl na sobě maskáč a čepici, kterou nosí příslušníci Severní aliance...

Setkal jste se s názorem, že zastupujete nenáviděnou západní civilizaci, ať už mezi vojáky, představiteli režimu nebo i místními lidmi, se kterými jste natáčel?

Tohle bylo přehlušeno jiným prvkem muslimské tradice, a sice pohostinností. Ve chvíli, kdy jsme se k nim dostali, stali jsme se jejich hosty, čímž za nás převzali zodpovědnost. Byli jsme u jednoho duchovního vůdce v pohraničních kmenových územích, kde si místní vládnou sami a kde neexistují žádné státní struktury; ten člověk sice mluvil o západní kultuře, že jsme jako zvířata, protože máme rozum, ale nevěříme v Boha, ale dával nám čaj a hostil nás a bavil se s námi jako rovný s rovnými. A stejně se prý choval i k ženám, když tam přišly: musely se sice zahalit, ale bavil se s nimi. Nebylo to tak otevřené nepřátelství jako někdy ze strany Srbů v Kosovu. Tam zabíralo, že jsme na ně promluvili srbsky, že jsme byli Slované a také že měli pocit, že jsme během bombardování nestáli na straně agrese NATO. V Afgánistánu a ještě předtím v Pákistánu ale bylo jasné, jak se k nám Afgánci staví. Zvlášť v těch vypjatých momentech, kdy jsme byli na protiamerické demonstraci v Pákistánu. Tam se člověk neschová, protože je běloch a má na sobě evropské oblečení. Hranice tu byla jasná — byli jsme prostě "ti druzí". Stalo se, že nám tam občas bouchli do kamery a že nám dali herdu do zad, ale přes to všechno to byly ojedinělé případy, za které se nám ostatní demonstranti omlouvali.

Ale napaden byl i třeba Robert Mikoláš z Radiožurnálu, a když se ho v rádiu ptali, jak se to stalo, zjistili, že telefonoval v mešitě při modlitbě...

To jsou věci, o kterých jsem mluvil. Snažím se zjistit místní zvyky, mít s sebou místního člověka, který mi řekne, že tohle už nesmím, jestli tam vůbec můžu být, jestli můžu mluvit a tak dále. Nechci paušalizovat, ale hlavně lidé z amerických televizí se někdy chovají, jako že

jim všechno prostě patří. Jenže někde jsou oblasti, kde za peníze nelze koupit všechno, a právě tam se mohou dostat do problémů. Myslím, že základní rozdíl mezi euroatlantickou společností a Pákistánem a Afghánistánem spočívá ve dvou věcech: v odlišnosti mentality a v určitém vytržení z mediálního království, kdy média formují realitu (tam to takhle nefunguje). V tomto směru byl Pákistán a Afghánistán nejrizikovější oblastí, ve které jsem zatím působil.

Příprava zahraniční cesty zahrnuje i seznámení se s kulturním kontextem, jehož znalost je právě v případě válečného konfliktu často klíčová. Nakolik do tvorby vaší informace zasahuje fakt, že jste odkázán na anglického tlumočníka? Nakolik se můžete spolehnout, že vám dokáže věrně zprostředkovat tamější realitu anebo že vám určitým způsobem nefiltruje informace?

My jsme na tlumočníka odkázáni v oblastech, které jsou úplně jazykově odlišné, na Balkáně ne. Když se pohybujeme v Bosně nebo v Kosovu, tedy v srbsky mluvící části, nebo v Makedonii, jsme schopni se domluvit. Já hodně rozumím, domluví se srbsky, ale samozřejmě si netroufám na rozhovor s ministrem vnitra, takže potom používám tlumočníka, ale většinou jen na otázky anebo při překladu toho rozhovoru. V takovém případě tlumočník nemá velký manévrovací prostor, aby nějak překrucoval výpovědi. Ale měl jsem třeba pocit, že když jsme natáčeli v Kosovu pár věcí o vyhánění Srbů a o vytváření srbských ghatt, že se kosovskoalbánský překladatel snaží zatajit některé informace. Snažil se ty věci tak nějak divně zaonačit, takže jsme ho prostě vyměnili. Ale člověk to odhadne, vidí, jaká je situace, pozná, kdy vám průvodce začne podávat úplně fantasmagorické vysvětlení, jako že mrtvoly, které mají zezadu v hlavě kulku, spadly na pistoli a střelilo je to do hlavy... Takže se to dá odhadnout. Je možné mu položit několik dalších otázek, ze kterých se už těžko vyžije.

Samozřejmě důležitou roli hraje znalost angličtiny toho dotyčného člověka, tedy nakolik je schopen přeložit všechny jemné nuance, všechny detaily, které nakonec v reportáži hrají velmi důležitou roli. Výpověď obyvatel přeloží jako "jsme našťvaný, protože nemáme co jíst"; neřekne "třiatřicet let jsme si už neupekli chleba, protože tady nemáme osivo, protože jsme je všechno snědli, místo abychom zaseli"; protože to prostě nedokáže. Takže záleží na tom, jak je ten člověk jazykově vybavený, nakolik je schopný komunikovat anglicky, což je jeden z hlavních aspektů, na který se dívám při výběru průvodce. Vždycky si s ním asi dvacet minut povídám, a z toho už zjistíte, co je schopný přeložit.

Vraťme se zpátky ke tvorbě zpravodajství. To je institucionalizovaná záležitost, a jako taková má svá interní pravidla. Jaké jsou editoriální požadavky České televize na formální či obsahovou podobu válečného zpravodajství? Existují nějaké tematické priority nebo pokyny, jak sdělení vystavět?

Formálně fungují klasické zpravodajské postupy. První jsou aktuální věci, a to nemusí být jenom přímo z toho místa, ale třeba i nadčasová reportáž, která se váže k jiné aktuální věci. Uvedu příklad: když byla konference v Bonnu, kde se formovala prozatímní vláda, udělali jsme reportáž o tom, že lidé se bojí, aby se znovu nezačalo bojovat. Byla to reportáž z té části Kábulu, která byla zničená během občanské války v letech 1992 až 1995. Všechno závisí na dohodě mezi mnou a příslušným editorem. Jsme v každodenním kontaktu, já mu sdělím svoje návrhy, on mi řekne svoje nápady. Ale dá se říci, že všeobecně to funguje tak, že první věci, o kterých se točí, když člověk někam přijede, jsou témata, jež byla dlouhodobě tabu, tajemství, o kterých se nejvíc diskutovalo — v Afghánistánu to znamenalo výcvikové tábory Al-Kajdy, uprchlíci, civilní oběti... Tedy věci, které předtím nebylo možné ověřit, takže je důležité dostat se k nim, dokud jsou čerstvé, ještě než zmizí pod povrchem. Je to vlastně jediná šance, jak získat nějakou informaci, aniž by to bylo zkrácené chtěným vyzněním místních anebo spojeneckých vojáků.

Jaký typ zdrojů využíváte? Co je tam vlastně všechno k mání — začněme od oficiálních prohlášení bojujících stran...

Oficiální prohlášení se k nám většinou nedostanou, protože Česká televize není na světové mediální scéně tak důležitým médiem jako velké televize nebo agentury. Primárním, nejvíc napadnutelným, ale i nejvíc obhájitelným zdrojem je očitě svědectví. To, co člověk vidí. Jednak to má punc autentičnosti, protože jinak vypadá masakr, když opravdu natočíme mrtvoly, než když natočíme člověka, který říká, že tam odtud utekl. Což je případ NATO v Kosovu, které začalo prohrávat mediální válku, protože se příběhy neustále opakovaly. Na druhou stranu se zvyšovala kontroverznost útoků, když se objevovalo pořád víc civilních cílů. Takže tam právě chybělo konkrétní svědectví z místa, že Priština právě hoří, že tam jsou tisíce Albánců, kteří čekají na stadionu na popravu, což tvrdili, a pak se ukázalo, že to nebyla pravda. Je samozřejmě hrozně obtížné ověřovat fakta. Například stále ještě probíhá vyšetřování masakru v Račaku, kvůli kterému v podstatě začalo bombardování Kosova, ale dosud se nikomu nepodařilo prokázat, jestli ti mrtví byli opravdu zabiti zblízka, jestli to nebyly oběti bojů, kdo je tam zastřelil, jestli to byla UČK, jestli to nebylo nafingované, a tak podobně. To jsou věci, na které nestačí ani síť BBC, ani CNN, na to by musela být nějaká soukromá zpravodajská služba, která by měla stejnou informační síť jako CIA a byla by schopná každý fakt podložit důkazem. Takže v první řadě používám to, co vidím na vlastní oči, pak samozřejmě svědectví místních lidí, a k tomu svědectví autority. Vždycky se snažím, aby tam byly všechny ty tři věci. Pokud se vyskytnou odlišné pohledy, dát prostor oběma stranám. Točili jsme třeba Srby, kteří byli uzavřeni v klášteře v Peči; a oni nadávali na to, že nemůžou z kláštera, že tam jsou hlídky UČK. Měli jsme k tomu velitele UČK z Peče, který říkal, že to samozřejmě není pravda, a Srbové navíc obviňovali italské jednotky KFOR, že jim nejsou schopné zajistit bezpečnost. Proto jsme tam měli i italské vojáky, kteří se k tomu vyjádřili, a měli jsme vlastní svědectví o tom, že opravdu nemohli ani tři sta metrů do nemocnice... Takže tyto tři čtyři zdroje, plus někdy se do toho připlete i agenturní zpráva o tom, že začala ofenziva, což můžeme odvodit z toho, že se někde bombarduje, ale těžko už k tomu můžeme doplnit informace, že se jí zúčastnilo podle makedonských zdrojů asi dvacet tanků.

Je to hrozně těžké — projevilo se to třeba v Zálivu, kam spousta reportérů přijela s tím, že budou točit jako ve Vietnamu, že se dostanou přímo dovnitř. Nechtěli být odkázáni na oficiální informace americké armády, tak to zkusili jako ve Vietnamu — vzali si auto a vyjeli do pouště. Ale najednou byli ztraceni někde v písku, a i když narazili na tanky, tak nevěděli vůbec nic — co je to za jednotku, kam míří, jaká operace probíhá, a jestli už třeba spojenci nejsou v Bagdádu. V tomhle hledání souvislostí jsou novináři úplně odkázáni na oficiální zdroje.

Kvůli tomu se také válka v Zálivu považuje za nejúspěšněji manipulovanou ze strany oficiálních autorit...

Třeba válka v Afghánistánu byla kombinací mohutných leteckých úderů a činnosti malých speciálních oddílů. To jsou dva typy operací, u kterých novináři nemohou za žádných okolností asistovat — v kabině letadla není místo a podstatou komand je právě to, že o nich nikdo neví. Kdyby válka v Afghánistánu zahrnovala větší nasazení pozemních jednotek, bude to přesně ten typ konfliktu, který by se dal zmanipulovat stejně jako válka v Zálivu. Je to území pod kontrolou určitého režimu, nepřátelského vůči médiím, území poměrně nedostupné po vlastní ose, které je nebezpečné a hodně rozlehlé. Přesně to je ideální terén, v němž se dá uplatnit skupinový systém, "pool reporting", praktikovaný v Zálivu: odvést někoho na místo, říct mu, tady jsou naši vojáci, jsou hrozně chabří a dělají tohle a tohle...

Takže když točíme reportáž, snažím se to vždycky dělat tak, abych prezentoval skutečná fakta. Když vidím lidské kosti, neřeknu: "Srbové tady zavraždili dvě stě padesát lidí." Řeknu: místní tvrdí, že Srbové tady zavraždili dvě stě padesát lidí, nyní se čeká na exhumaci a oficiální místa se zatím nevyjádřila. Což se vyplatilo zejména při masových

hrobech v Kosovu, kdy místní obyvatelé říkali, že jsou tam stovky lidí, a nakonec se ukázalo, že tam bylo zakopaných patnáct vojáků UČK. Do jisté míry je to pro nás taková berlička, takové alibi, že se snažíme relativizovat prohlášení jednotlivých stran a prezentovat ten problém pokud možno co nejkomplexněji a z co nejširšího pohledu. Je ovšem samozřejmě pravda, že televize hodně limituje časem.

Přesto si asi sám uvědomujete, že i když tu zprávu postavíte co možná nejobektivněji, například "Albánci nám řekli, že tohle jsou kosti členů jejich rodin zavražděných Srby", tak divák si z toho vezme jenom ty "kosti" a "Srby".

Potom je potřeba vzít v úvahu další věc: o těch masových hrobech se mluvílo, protože se objevovaly často, takže se musely natočit. Tahle agenda už tady prostě existovala. Jinými slovy, kdyby existoval jen jeden masový hrob a my o tom udělali tři reportáže, tak je to pokřivení reality. Je to hrozně citlivé, nakolik tohle prezentovat jako skutečnou realitu Kosova a nakolik ne. Totéž jsem řešil v Afghánistánu při natáčení o civilních obětech bombardování. Našel jsem člověka, kterému v rodině zahynulo osm lidí, protože mu spadly na dvorek dvě americké bomby. Udělat to jako příběh? Ale bohužel nikde nebyly po ruce oficiální statistiky o tom, kolik lidí tam umřelo celkově. Zkoušeli jsme všechny možné úřady, Červený kříž a tak podobně, ale nebylo to možné říct s jistotou. Tak jsem se rozhodl, že to odvysíláme, protože o civilních obětech se v době kampaně také mluvílo, o těch chybných zásazích... Navíc v tomto případě to nebylo zase tak propagandistické, protože tenhle chlap říkal, že se na nikoho nezlobí, poněvadž si nemyslí, že mu tam ty bomby spadly záměrně, ale že to byla fakt nehoda. Takže jsme to vyřešili takto a dali jsme k tomu vyjádření Červeného kříže o tom, že se to těžko odhaduje — jestli jsou to stovky nebo tisíce...

Můžete nějak posoudit, nakolik se do tvorby toho sdělení promítá, zda jde o zpravodaje veřejnoprávní, nebo soukromé televize?

To se odráží třeba ve výběru témat, kdy například humanitární pomoc není pro komerční televizi tolik atraktivní. Takže atraktivita témat, zpracování, ale i společenská objednávka, mainstreaming... Pro komerční televizi je důležité zapadnout do převažujícího výkladu a nekomplikovat obraz světa, který určité médium nabízí, obrazem, který je zbytečně kontraproduktivní, odlišným vyjádřením. Například: do Kábulu vstoupila Severní aliance, Američané vyhráli válku a je tam svoboda. Přesně takový pocit jsem měl ze zpravodajství CNN, podle kterého to skoro vypadalo, že ženy tam chodí v plavkách... A ve skutečnosti jsem viděl jednu jedinou ženu, která na sobě neměla burku. Stejně jako například "přišla tam kultura, je to výborný, Afghánci zase můžou do kina". Ale už nikdo neřekl, že tam nemůžou ženy. A to byl třeba i pro nás impuls pro jednu z reportáží, o tom, jak to tam opravdu vypadá. Dalším rozdílem je zjednodušování: to je u komerční televize větší než u veřejnoprávní.

Výrazným tematickým vodítkem editorů bývá zpravodajství světových agentur, v českých podmínkách například agentury Reuters. Jak je to s přejímáním termínů, například s označováním bojujících stran — promítá se do vašeho sdělení nějak agenturní jazyk?

Terminologie dělá hodně, ale u Reutera je podle mě poměrně neutrální. Stejně tak jako v BBC, kde nemohli ještě před jedenáctým zářím říkat o Usámovi bin Ládinovi, že je terorista, říkalo se mu "islámský extrémista", a i to vzbuzovalo velkou nevoli jako určité cejchování lidí. To byl třeba velký problém v makedonském konfliktu, protože ve chvíli, když jsem říkal "povstalci", tak už mi někteří lidé namítali, že legitimizují jejich ozbrojenou činnost. Takže nakonec to končilo u toho, že to byli "ozbrojenci, členové Kosovské osvobozené armády". Co se týče zadání tématu podle Reuters, to jsem zažil snad jenom jednou, když našli v Kosovu první masový hrob, ve kterém byly děti mladší pěti let. To jediné nám zadali z Prahy na základě agenturní zprávy.

Jinak máte volnost?

V podstatě ano. Ve výběru témat stejně tak jako ve zpracování. Musím říct, že jsem v tomhle nikdy necítil omezení — nevím, jestli je to tím, že je Česká televize tak svobodomyšlná nebo tak malá, takže nemusí následovat globální zájmy jako například CNN... Nikdo se nebránil alternativnímu pohledu. Například ve chvíli, kdy Albánci byli ještě "ti hodní, ubozí uprchlíci" a Srbové "ti zlí, kteří zabili statisíce Albánců", jsme už vysílali, jak to v Kosovu opravdu vypadalo: že Albánci se vrátili a jsou tam masové hroby, ale zároveň že tam Srbové žijí v ghettech a že jim házejí granáty do oken. Toho jsem si vždycky hrozně vážil: že necítím nějaké společenské zadání. A ani mi moc nepřipadá, že by ta česká mediální realita byla formována zahraničními agenturami. Pokud je člověk na místě a cítí, že ten den je tam důležité něco jiného nebo že ten převažující pocit je tam jiný, než ho prezentují agentury, tak v tom okamžiku jsem — alespoň já — neměl nikdy problém prezentovat to tímto způsobem. Vždycky fungovalo tvrzení, že máme zpravodaje na místě a dáváme informace našeho zpravodaje, a ne to, co říkají ostatní. Ale samozřejmě беру v potaz i názory jiných lidí, protože člověk se baví s jinými novináři...

Posunuli jsme se k obecnému tématu "válečného zpravodaje". Co pro vás ten pojem znamená?

Vzhledem k tomu, co dělám, nemám tohle označení příliš rád. Myslím si, že válečný zpravodaj je člověk, který žije v zákopech, informuje z první linie... I když jsem všechny ty situace během své profese zažil, mám pořád jakýsi vnitřní blok nazývat se válečným zpravodajem. I když jsme viděli, že před námi zabili dva lidi, stříleli po nás, přešli jsme bojovou linii, byli jsme ve válce v Afghánistánu i Makedonii, ale stejně... je to jenom můj subjektivní pocit, že to je pořád jenom odvar toho, co se dělo někde jinde. Jinými slovy, tímhle pojmem je označováno mnohem víc lidí, než kolik na to má právo. Myslím si, že třeba Petra Procházková je válečnou zpravodajkou, protože to, co prožila ona, prožil málokdo, stejně tak jako lidé, kteří prošli Vietnamem. Ale například ani jeden z novinářů, kteří byli v Zálivu, nebyl válečným zpravodajem. Byli odříznutí, "zabalení ve vatě" skupinového systému, Američané je dopravili na místo, oni tam něco natočili a konec. Pro mě je válečný zpravodaj člověk, který se společně s vojáky plazí v bahně, informuje z první linie.

Poslání novinářů během války se někdy interpretuje tak, že média mají tu situaci změnit — že se angažují, upozorňují na bolavá místa světa, a tím pádem k nim upírají pozornost veřejného mínění, aby vznikl politický tlak vedoucí ke změně. V čem vy vidíte eventuální poslání válečného zpravodaje?

Já si myslím, že to je úplně jednoduché: informování o společenských jevech, o světových problémech, o jejich pozadí, o jejich kontextu... Bráním se termínu angažovanost médií, protože to trochu smrdí tím marxistickým pojetím novináře jako angažovaného člověka, který má názor, jaký má být, a tomuto názoru všechno podřizuje. Viděl bych to spíš tak, že ve chvíli, kdy se vyskytne problém, ať už humanitární katastrofa nebo válka nebo něco jiného, mohou média sehrát pozitivní roli, ale nepřímo. Není to angažovanost, ale je to... v podstatě totéž, jenom se bráním tomu slovu. Upozorňují na ty konflikty, a v tom je právě ospravedlnění práce válečného reportéra. Samozřejmě, všechno má své hranice, ale myslím si, že třeba ukazování drastických scén by mělo mediálního konzumenta přivést k zamyšlení nad obecným principem humanity, a kromě mobilizace vládních elit přispívat i k sebereflexi běžného konzumenta.

Je vůbec možné dělat objektivní zpravodajství, které by nebylo hodnotově neutrální? Anebo i ta hodnotová orientace novináře má zůstat skryta v pozadí a má se soustředit na to, jak se říká, "just reporting the facts"...

Tohle by mělo tvořit pětadevadesát procent zpravodajství: snažit se nezaujmout dopředu stanovisko a až na základě faktů tlumočit, ale nikoli tak, jak to hodnotí ten novinář, protože — a tak to funguje i tady — když jsem v Afghánistánu, tak moje oči jsou oči tří milionů lidí, kteří se dívají na Události. Já nemám sebemenší právo na to, abych to těm lidem předžvýkal. Samozřejmě, nikdo není schopen naprosté objektivitu: výběrem témat, zpracováním, řazením..., ale tou snahou o maximální komplexnost musím dát divákovi možnost, aby si utvořil názor sám. S několika lidmi z televize (anebo třeba taky s fotografem Honzou Šibíkem) jsme se přeli o to, jestli má zpravodajství vyjadřovat emoce anebo ne. Já si myslím, že má vyjadřovat emoce, ale emoce lidí, kteří jsou na místě, a že mnohem působivější jsou fakta: strohé předestření situace v celé syrovosti. Divák si na to udělá názor sám, a hlavně to má tu výhodu, že se necítí manipulovaný, že má možnost vybrat si z toho všeho, co chce.

To je oněch pětadevadesát procent. A pak je samozřejmě těch pět procent — ve chvíli, kdy se stane nějaká brutální vražda, tak se tomu řekne vražda, ne zastřelení... Stejně tak, když je to teroristický útok, tak je to prostě teroristický útok. A jsou některé principy, nevím, jestli to nazvat "principy obecného lidství", já se nechci vyjadřovat nějak vzletně, ale existují hodnoty, které jsou nedotknutelné, před kterými už nelze být hodnotově neutrální. Například Izrael: je hrozné, když tam v pizzerii vybuchne nějaký člověk a s ním dvacet dalších lidí. Já na jednu stranu plně chápu pocity toho člověka, jehož rodina žije padesát let v uprchlickém táboře, který prostě nemůže jít s holýma rukama proti tankům a F16. Nakonec není žádná jiná možnost než tahle hrozná. Vnímám tu logiku a pomáhá mi to vcítit se do pocitu toho druhého. Ale má to svou hranici, a to je přesně těch pět procent, o kterých jsem mluvil: kde jsou civilní oběti, tam končí soucit nebo hodnotová neutralita.

Dalo by se namítnout, že — jak jsme se ostatně čerstvě přesvědčili v Afghánistánu — celé to naše pojetí humanity i těch "principů lidství" není tak úplně univerzální, jak se domníváme...

Samozřejmě že to hraje svou roli. A myslím si, že právě cesty do podobných oblastí by měly dát novinářům vědomí, že to opravdu není všeobíhající princip, že jinde jsou tradice jiné a že jinde to tak opravdu nefunguje. Leckdy je to poznat právě z projevů některých amerických novinářů. Kontakt s jinou kulturou každopádně člověku hodně dává.

Pak je tu další riziko: když člověk působí v určité kultuře delší dobu, snaží se ji pochopit, proniknout do ní, tak potom ztratí smysl pro objektivitu, prezentuje strany konfliktu jako pachatele a oběti...

To je pak otázka toho, nakolik dokážete odhlédnout od osobních sympatií a prezentovat problém nezávisle, dát prostor oběma stranám. Mám třeba pocit, že v některých reportážích Petry Procházkové nebo Jarka Štětiny tohle někdy trochu chybí. U nich to má samozřejmě i druhou stranu — jejich věci jsou často unikátní, informují z míst, o kterých ostatní novináři jenom sní, nebo se do nich neskutečně bojí. Pokud ovšem to zpravodajství nevyznívá ve prospěch žádné bojující strany, ale jen ve prospěch humanitárních účelů, tak mi to v žádném případě nevadí. Navíc si myslím, že chtě nechtě tuhle funkci plní každé zpravodajství, když natočí lidi, kteří tři roky jedli jenom trávu... Tak to potom úplně správně funguje jako náborová kampaň pro ADRU nebo Člověka v tísni.

Česká televize je členem Evropské vysílací unie, a jako taková musí dodržovat určité etické principy zobrazování války. Máte nějaké etické mantinely dané tím, že pracujete pro tuto konkrétní televizi, nebo nějaká svoje vnitřní pravidla? Podle čeho se rozhodujete, které záběry zařadíte?

Prvotní rozhodnutí o tom, co tam dáme za obrázky, je na nás na místě, protože my to stříháme. V Praze ta reportáž samozřejmě projde ještě několikerou editorskou kontrolou. Co se týče zobrazování mrtvol, oběti prostě k válce patří, je to součást reality. Myslím si, že principiálně nezobrazovat mrtvá těla je určitá forma cenzury. Reportáž o bojích a válce, v níž

se neobjeví ani vteřina záběru mrtvého těla, to je jako štrůdl bez jablek. Je to cynické přirovnání, ale je to tak, prostě to k tomu patří. Je to jedna tvář války. Samozřejmě jiná otázka je, jak je ta mrtvola prezentována. Čemu se snažím vyhýbat, jsou detailní záběry, ať kusů těl nebo mrtvol. Jednou jsme zařadili lebku, ale to byl takový poloumělecký záběr, a byla hodně rozostřená. To bylo jedinkrát a prožil jsem s tím velké vnitřní dilema.

Jak se díváte na to, když si reportéři, často západních médií, zaplatí bojovou akci? Čistě kvůli záběrům, aby, když je na frontě klid, měli co vysílat?

To jednoznačně neděláme; jednak proto, že na to nemáme peníze, a myslím, že i kdybychom měli, tak to dělat nebudeme. Když se nic neděje, tak těžko odtamtud něco vysílat. Samozřejmě je pro nás "výhodnější", když se střílí, je to akčnější, ta reportáž má úplně jiný spád. Dají se tam zahrát přirozené zvuky a vypadá to jako válka. Ale v okamžiku, když si to člověk zaplatí, tak je to přesně ve stylu manipulování s realitou. Konkrétně ze severního Afghánistánu měl Martin Jazairi reportáž, kde říkal, že je to zvláštní fronta, že se tam střílí buď tehdy, když se ty dvě strany naštvou, anebo když přijedou zahraniční novináři. Za tři sta dolarů se dá koupit šest dávek ze samopalů, tři dávky z kulometu, dva výstřely z minometu a jeden výstřel z děla nebo tanku.

V té souvislosti se hodně mluvilo o tzv. Usámově videu, poselství vysílaném TV Al-Jazeera. Americké televizní stanice to považovaly za propagandu a neodvysílali je.

Myslím si, že větší roli hrálo varování CIA, že v tom poselství se mohou skrývat "skryté kódy". Ale popravdě, ve chvíli, kdy probíhala první tiskovka NATO po zahájení úderů (to byl ještě šéfredaktorem zpravodajství Zdeněk Šámal) proti Jugoslávii, tak jsme ji vysílali v přímém přenosu; prostě jsme přerušili vysílání a bylo to tam. On pak říkal: kdyby se objevil jakýkoliv náznak toho, že by bylo možné mít přímý přenos tiskovky z Bělehradu, tak to budeme vysílat taky. A takhle by měla fungovat nezávislá televize. Osobně si myslím, že v tom prohlášení Usámy bin Ládina bylo zhruba stejně propagandy jako v projevu George Bushe. Samozřejmě, reprezentoval organizaci, která byla za ty útoky činěna zodpovědnou, tedy druhou stranu konfliktu.

Nakolik se média mohou vyhnout tomu, aby sloužila k předávání sdělení mezi válčícími stranami? Měl jste někdy pocit, že svou reportáží můžete ovlivnit další vývoj konfliktu?

My jsme v úplně jiné situaci než velké televize. Česká televize těžko ovlivní konflikt v Makedonii svým vysíláním, které se omezuje na Českou republiku. Ale média samozřejmě slouží jako jeden z kanálů, jímž si strany vyměňují informace. Třeba v Makedonii svolal předák UČK tiskovou konferenci, na které řekl, jak bude vypadat odzbrojení a že souhlasí, takže to bylo svým způsobem politické prohlášení určené jednak Západu a jednak makedonské vládě. Mediální přestřelky známe z domácí politické scény a přesně tak to funguje i v těch zahraničních konfliktech, jenom tam nehraje žádnou roli ČT, ale CNN a BBC.

Uvítal byste přesně definované normy zpravodajské práce, ve prospěch dobré profese? Například informace je nutno ověřit ze dvou a více zdrojů, citace musí být přesné...

To jsou obecně platná pravidla, která by měla fungovat a měl by je v novinářské branži dodržovat úplně každý. Zase na druhou stranu si nedovedu představit, jak ověřím z nezávislých zdrojů, že tomu muži na dvorku vybuchly dvě bomby a zahynulo osm lidí. Na příkladu masakru v Račaku jsem už nastiňoval, jak je těžké ověřovat některé informace, a v oblasti konfliktu to platí dvojnásob. Nemluvě o našich možnostech ve srovnání s velkými zahraničními televizemi. Třeba v Makedonii měla BBC šedesát lidí, z toho pětadvacet redaktorů (my jsme tam byli tři), ale ani oni nestíhali ověřit úplně všechno. Obecné principy

se snažíme dodržovat a myslím, že je zbytečné formulovat nějaké speciální pro veřejnoprávní televize. Na druhou stranu asi neuškodí, když ty obecné principy budou zakotveny v nějakém kodexu. Stejně si ale myslím, že se pro většinu redaktorů toho příliš nezmění.

Existuje rozdíl ve způsobu zpravodajství konkrétních reportérů, například pokud jede do Afghánistánu Michal Kubal, Marek Vitek, Petra Procházková, Martin Jazairi nebo někdo další? Je tam podle vás výrazný prostor pro individuální vklad reportéra?

Myslím si, že určitě; každé z těch jmen představuje jiný styl a jistě je tam hodně prostoru, zvláště když se většina reportáží odehrává v rovině lidských příběhů, konkrétně zpracovaných lidských osudů, na kterých se ilustruje vývoj země.

Něco jako směrnice chybí, a proto vznikly názorové spory o to, jak zpravodajství dělat. Mělo to ovšem spíš formu povídání s jednotlivými lidmi v hospodě u piva než oficiálních sporů redakcí. Myslím si ale, že rozdíly v přístupu byly velké a někdy byly ke škodě ČT.

Armáda ČR pořádá kurzy pro novináře, tak aby obstáli v krizových oblastech. Dokonce se snaží nasimulovat situaci ohrožení, aby byli připraveni psychicky. Myslíte si, že tyto kurzy prospívají profesi zpravodajů v krizové oblasti a že by měla tímto způsobem školit své reportéry i ČT?

Ona je školí a to je dobře. Západní agentury a televize například vůbec nepouštějí nikoho do zahraničí, aniž by prošel takovým kurzem. Dokonce jsou za to obrovské penále, pojišťovny odmítají hradit náklady, pokud by se novináři bez tohoto kurzu něco stalo. Zrovna 20. září se jedno školení konalo, bylo naplánováno předem. Bohužel většina lidí se ho nemohla zúčastnit, protože měla tou dobou jinou práci...